

דרכו של מבקר

(מתוך שיחה עם אברהם בלאס לרגל הופעת ספרו בנתיב סופרים)

מאת א. פן יוסף

יהדות-יפה וספרות-יפה, לא צעדו יד ביד במשך רבות בשנים. בגולה התבצרה לה האומה בקניניה הרוחניים המסורתיים, והשקיעה עצמה בעולמה של תורה. בסיפרות-יפה ראתה משהו ספל, נטע זר, נושא ערכים שליליים עד כדי איסור העיסוק בו.

הנפוח בין שני הקטבים של אמונה ואמנות.

ענה כיום בספר — בן 320 עמוד — את מיטב עבודותיו. בספר מאמרים המספלים בקשת מגוונת של 34 סופרים מן הספרות העברית הידית והעולמית — אצ"ג ועגנון, הזו ור' בנימין, שלונסקי ואלתרמן, מגד זוק, פרץ ולייזיק, קאמי, קפקא, גיתה ועוד — וכן רשימות, "בשבילי החיים והספרות" העוסקת ביחסי ה"גומלין שבין אלו.

שעתה של הביקורת הספרותית על המבקר בודאי עוד יבואו. אנו הלכנו אל האיש ואל ספרו כדי לשמוע על דרכו ועל האני מאמין שלו כ"מבקר הבוחן ספרות לאור מורשת אבות.

חשבונה של ספרות ו...הנהלת חשבונות

אברהם בלאס הוא, לאמיתו של דבר, אוטודידאקט מובהק. ואם מנינו אותו לעיל כחלמידו של פרופ' קורצווייל, הרי זה על שום שנתיים שעשה כשומע חפשי בהרצאותיו ב"אוניברסיטת בריאילון, ובעקבות אלו הוא אומר: „אני רואה בקורצווייל אחד המבקרים הבהירים והמובהקים. ואם כי לא חמד אני מסכים לכל דבריו, למדתי ממנו הרבה. ובכלל, הוא נתן מטען נרחב לדור שלם. גם המבקרים הצעירים ניוונים ממנו“.

אך כבר למעלה מ-20 שנה קודם שהייתו במכללה הרפתגנית, מאז עלייתו ארצה מפולין ב"1935, עסק אברהם בלאס בביקורת ספרות, ו"עשה זאת, למעשה, ללא כל השכלה פורמאלית קודמת בתחום זה. הוא הגיע לעיון ולעיסוק בספרות רק מתוך אהבה לעולמה והנאה מן הצלילה למעמקיה, ועד היום ורי זה „עסק צדדי" אצ"ג. האיש הצנום וממצע הקומה, בעל השיער הדליל המאפיר והדיבור ה"חברמני" משהו, הוא מנהל חשבונות ראשי בתורה להנדסה ומאחר לשוב לביתו בתום יום העבודה, ורק אז, בערב, הוא מתמנה להשלים את היום הגשמי בערב רוחני — לעסוק בספרות ובנושאים: בקריאה בלימוד עצמי, בביקורת, ואף ב"חמא" קטן נוסף — כתיבת שיחה ביידיש (אף השתתף בקצבי שיחה כאלה) ולעתים רחוקות גם בעברית. ה"ימים שפירסם ב"הצופה" גם רשימות והי שקנו להן שם וגם באנתולוגיה של סיפורי מסורת בעברית וזפיע, אך כיום עיקר עיסוקו הספרותי היא ה"ביקורת.

— ומדוע אינו מקריש את פל אונו לספרות?

„הלום חיי היה — הוא מסביר — להתפרנס ממקצוע פמשי ורק בשעות הערב לעסוק בספרות ולתת הגעתי ב"ה. לא רציתי לעשות את הספרות קרדום לחפור בו, ואני סבור כי אדם פוצא את ביטויו במספר דרכים ואי-ההינתקות מן העולם ה"חיצוני", מקנים תוש שאצל מבקר מקצועי עלול להתקוות“.

הפגישה בין העורף החילוני לעולם המפורתי

שאלנו את אברהם בלאס, מהי הפרובלמטיקה שלו — כיצד הוא מתנהל בנתיבי סופרים וספרים כ"מבקר דתי?

„אני מחפש את השילוב בין ה"ספרות לערכים", — פותח המבקר באני מאמין שלו. „אני מחפש את ה"גיצויות" בקיים. אין להפריד בין ספרות בין המנות והאמנות, בין הערך והאסתטיקה. יצירה גדולה היא זו שבה שלובים האמנות עם ה"ערכים, הצורה עם התוכן. יצירה כזאת בספרותנו היא גם יהודית וגם אוניברסלית. אני נושא עיני לספרות הנושאת בשורה וייסוד, המציינת דרך לחיים ומתחה את הנתיב אליהם. אני מחפש את הקשר בין ספרות ההווה והשפעותיה, או יניקותיה, מספרות העבר, מתחיות העבר, ו"צופה למצוא את הרציפות ההיסטורית של אומה שהיתה וממשיכה להיחזק ואינה יצור"בן-יומו שרק אתמול נולד. אני מחפש את הערכים היהודי — הוא מסכם — אך אינני מתעלם גם מגילויי האנושי שהוא בייסודו יהודי“.

כדי להמחיש את הדברים, אני פותחם בספר את הפרק העוסק בשירת עמיחי — משורר חילוני מובהק — ומוציאם כיצד אפילו כאן מראה אברהם בלאס את ה"יסודות המסורתיים ואת דרך סיפולו של עמיחי בהם. הוא מוכיח כיצד נוטל המשורר יסודות ובונה עליהם בנייני חולין, כיצד הוא מוציא פסוק מהקשרו המקודש ועושה בו שימוש של חלל.

וביעקב רימון — המשורר הדתי — אני מוצאים תהליך הפוך. כאן מגלה בלאס את החריגה את ההתרסה כלפי שמיא מצד המשורר המפונג בעולם המסורת. וכך בכל שאר ה"מבוקרים בחלק הראשון של ספרו — גופי-בית — הוא תר אחרי נקודת המיפגש בין העולם החילוני לעולם המסורת.

המשורר בא להפכיר

מלבד תוספת דתית זו, אברהם בלאס מבקר הוא ככל המבקרים. משתדל להיות אובייקטיבי ולעתים תולה בסופר או במשורר כוונות ופירושים שמעולם לא היו בו... (וידועה התבדחותו של עגנון: „לאחר שאני מפרסם ספר, אני (סוף בעמוד 5)

אך גם כיום, כשאנו פורגלים ב"סיפרות וזו אינה עוד בת חורגת ביהדות, ניתן לקבוע כי היא חלקתה הבלעדית כמעט של החילוניות. רק מעט סופרים דתיים, בעלי שיעור קומה, רשמו לעצמם דף בתולדות ספרותנו החדשה והחדיש והעיקר: כל המושג הזה, ספרות-יפה-דתית עדיין רחוק מלהיות חי הגושא את עצמו.

ואם בספרות עצמה כך, בביקורת הסיפרות — על אחת כמה וכמה. שדה הביקורת היה שדה זנוח לגבי מבקר דתי. אך התקופה האחרונה, היוותה נקודת מפנה בתחום זה. הופעתו של פרופ' ברוך קורצווייל, בביטוס הנחיותיו האידיאליות, הביאה איתה רוח אחרת מסביב. התיזה שלו עשתה הרבה נפשות לבחינה הערכית של הספרות וקם דור חדש של תלמידיו ושל הולכים בעקבותיו.

אחד מאלה הוא אברהם בלאס, מבקר סיפרותי ב"הצופה" מיום היווסדו; וספר-ביכוריו „בנתיב סופרים" הופיע עתה בהוצאת המגורה. „אני קיימ לשלושים שנה מלוח אכזבים בלאס כשקדמת ובאהבה, עם קרני הענתו שעמו גדל את הספר והסופר העברי, עד לכל ההתחשנות ספרותית ומגיב עליה. הוא מקלם מלע ק"ל בין הצידי עגנונו לבין הספרות העברית ה"חדשה, מאות מאמרי ומסות ירחן בכל הנפיות הרוחניות והאסתטיות

דרכו של מבקר

(סוף מעמוד 4)

וידיעות. והמבקר — בבואו לבחון — עושה זאת אף הוא לפי נטיותיו. למשל: מבקר המצוי בפסיכולוגיה יבנה ביקורתו ובחינותיו על יסוד זה וכו'.

„מבחינה זו — קובע בלאט — איני מאמין שיש ביקורת אובייקטיבית. כל ביקורת היא סובייקטיבית באשר היא פרי התפעמות, רגש ותחושה של המבקר, ואדניה — נטיותיו ונטיותיו. זו הסיבה לרוב גחניות הפירושים הניתנים ליצירות של סופרים גדולים. ככל שהסופר גדול יותר — פרשניו ופירושי יצירתו מרובים יותר.”

היכן הספרות היפה הדתית?
סיימנו שיחתנו עם המבקר בבעיית הספרות היפה הדתית — היכן היא? מה הגורמים לחסרונה?

כבר בחלק ג' של ספרו — „בשבילי החיים והספרות” — מוציאים לנו דברים ברורים בנושא זה. שם קובע בלאט כי אין לראות עוד בספרות התפקדות, אלא יש צורך בספרות בעלת אספקט דתי. אך ביחס שלילי, לא תיווצר ספרות כזו.

ועל פה הוא מוסיף לנו: „אין הספרות יכולה אמנם לשמש בסיס רוחני לעמנו, או להיות תחליף ליצירתנו. אך היא יכולה להיות בעצמה ערך, אם תסגל לה את רוח היהדות. וזאת יכול לעשות רק היוצר הדתי. אך, לצערנו, אין „אקלים נוח ליוצר הדתי בדורנו. היהדות המסורתית כמובן טרם הכירה דה-יורה בערכה החינוכי של הספרות, בכוחה העצום, אף על פי שקיים דה-פקטו מגע מתמיד ביניהן. היהדות אינה גורסת ספרות יפה. יפה ביהדות הוא רק לשם הידור-מצווה.”

„הנה — ממשיך המבקר בהתרגשות — בתחומים אחרים קיים דו-שיח בין הדת לבין העולם החילוני. האוניברסיטה ומכוני המחקר הביאו את המדען הדתי למפגש בין הדת והמדע ולבירור שאלות בתחום זה, בשיתוף עם אנשי ההלכה. גם בעיות חיים אקטואליות מתקיים דו-שיח כזה בין המחנה החילוני למחנה הדתי ומבקשים דו-קיום. רק בתחום הספרות פרוצים הגבולות ונקודת המיפגש איננה. אין עדיין ביטוי אמנותי לחיי החברה הדתית, אין אפילו הבנה לכך, אין נסיון התמודדות, ואין הוצאה או מו"ל לעידוד יצירה כזאת.”

קחו למשל את הקיבוץ הדתי — אומר אברהם בלאט — שפתח שערינו והראה דוגמת-חיים חדשה, מיוחדת, פליאה היא שעולם זה לא קיבל עד היום את ביטויו הספרותי. ובכלל, בעיות הדור הדתי שארו פרוצות והצעיר הדתי ניזון מספרות שלא הסופר הדתי כתב אותה.

„מכאן שעלינו מוטלת החובה לעורר את הסופר הדתי, לעודד יוצרים בפוטנציה לשם יצירת ספרות חיובית, שתבטא ערכים יהודיים ו-חיים יהודיים שלמים.”

מחכה בקוצר רוח לראות מה יכתוב קורצווייל, כדי לדעת מה היו כוונותי...). אולם איש-שיחנו אינו רואה בישות בדבר; אדרבא, זו דרכה הלגיטימית של הביקורת. והוא מסביר: „כיום אין הביקורת מלווה עוד את הסופר — אם כי הוא וספרו משמשים, כמובן, נושאים — אלא ענף עצמאי, הוא חי הנושא את עצמו. כל ביקורת היא מעין יצירה מחדש, ומותר לכל מבקר לראות את אשר הסופר עצמו לא ראה ביצירה, ולגלות בה יסודות שהכותב לא שיערם. כי כל אדם הוא יחידה של נסיון חיים, כמות ידיעות וכדומה. הסופר — שאינו יוצא מכלל זה — כותב את יצירתו לאור אותם נסיונות